

Irodalomjegyzék

Szucsinszkij, I. I. (1997): *Wörterbuch der verstärkenden Wortgruppen der russischen und der deutschen Sprachen*. Russzkij Jazik, Moszkva.

Székely Gábor (2003): *Wörterbuch der verstärkenden Wortgruppen der ungarischen und der deutschen Sprache*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Ubine, I. I. (1995): *Dictionary of Russian and English Lexical Intensifiers*. Russzkij Jazik, Moszkva.

Kárpáti László

PhD-hallgató, angoltanár,
szabadúszó fordító-tolmács
Eszterházy Károly Főiskola,
Neveléstudományi Doktori Iskola

Nádasdy Ferenc könyvtára

Lassan két évtized telt el Monok István a Rákóczi család könyvtárai történetét összefoglaló kötetének megjelenése óta, amely a Kárpát-medence kora újkori bibliotékáit bemutató szegedi, majd később szegedi-budapesti könyvtörténeti sorozat nyitó darabja lett. E sorozat immár nyolcadik – igen vaskos – monográfiája Nádasdy Ferenc országbíró könyves műveltségéről ad páratlan mélységű elemzést, amely nem kevesebb, mint egy évtizedes kutatás eredményét tükrözi.

Viskolcz Noémi érdeklődési területe szorosan kapcsolódik a szegedi művelődéstörténeti iskola eredményeihez, ami nem meglepő, hiszen a sorozat létrehozójának, a kötet szerkesztőjének és lektorának egyik első tanítványa.

Érvényes erre a könyvre is a sorozat többi tagjára kimondott állítás: nem csupán egy szikár könyvtártörténetet kap az olvasó, hanem a mélyebb összefüggések is napvilágra kerülnek a gyűjtemény előzményeivel, a gyarapításával, illetve a könyvtár használatával kapcsolatban. Önálló fejezetet kapott – a több mint kétszáz oldal terjedeleme akár külön kötetben is megjelenhetne – a könyvtár állományának minden részletre kiterjedő elemzése, hasonlóképpen az egyes könyvek sorsát nyomon követő rész, vagy a kivégzett arisztokrata bibliotékájának a rekonstrukciója. Találón fogalmaz a szerző: Nádasdy Ferenc könyvtárának története tartalmazza az öt megelőző generációk gyűjtését, és ugyan-

csak ennek része az elkobzott könyvanyag különleges sorsa is, beleértve a lorettói szerviták, illetve I. Lipót és Johann Paul Hoher udvari kancellár bibliofiliája. Vagyis nem csak a közel ötven évet élt főúr műveltségéről kapunk alapos ismereteket, hanem az előzménnyel és az utóélettel válik kerek egészzé az a történet, amit az egyszerűség kedvéért a Nádasdy-bibliotéka történetének is nevezhetünk.

A kutatás nagyságát jól mutatja, hogy a szerző különböző jegyzékek és más források alapján 1215 kötetet azonosított, amelyekből több mint félezer példány ma is fellelhető és precíz, minden részletre kiterjedő leírásuk megtalálható a monográfiában.

Viskolcz biztos kézzel rajzolja meg a nagy múltú elődök, mint például Nádasdy Tamás nádor (illetve felesége, Kanizsai Orsolya) és környezete (unokaöccse, Mayláth Gábor, jószágigazgatója, Perneszi György, valamint a család orvosa, Szege-

di Kőrösi Gáspár) könyves műveltségét. Kitér a nádorhoz köthető nyelvemlékünk, a Müncheni Kódex sorsára, és a Sárvár-Újszigeten alapított nyomdára.

Az országbíró nagyapja Nádasdy Ferenc, akit fekete béggként is emlegetnek, gyermek volt még, amikor Georgius Albany a Chyrkeitől (†1560), Philipp Melanchthon magyar tanítványától egy gyönyörű kiállítású latin nyelvű Bibliát kapott ajándékba. Chyrkei hazatérése előtt vásárolhatta meg a Grolier-típusú restaurált kötésben lévő, Lyonban kiadott példányt, amibe a Praeceptor Germaniae szép ajánlást illesztett a nádor öt éves fiának. Az 1558-ban nyomtatott kötetet egykor az ELTE Egyetemi Könyvtár metszetszobájában őrizték (innen a régi jelzete: M 342), ahová a gondos könyvtárosok sorolták be. Bár nem volt se inkunabulum, se hungarikum, se magyar vonatkozású nyomtatvány, se önálló metszet, de a különleges tulajdonosi bejegyzése – nagyon helyesen – elegendő indoknak bizonyult a megkülönböztetett védetségére. Chyrkei mestere, Melanchthon halálára siratóverset is írt (*RMK*, III. 5283.), ám a német reformátor után nem sokkal ő is elhunyt. A könyv további sorsa is érdekes: egy bejegyzésben Michael Armpruster (talán a család gazdasági intézője) tudósított Nádasdy Tamás haláláról 1562-ben, majd Geszthy Ferenc (†1595) várkapitányhoz került a kötet 1577-ben, ahogyan olvashatjuk ezt a könyv végén: „Mynt Isten Akarya 1577 Gesty Ferentz Manu propria”. Akkoriban nem unatkozhatott a katona, mert a nevezetes Tycho-üstökös feltűnésétől rémülődő törököket csapta széjjel Szikszónál. A következő biztos támpont a nagybányai jezsuita misszió bejegyzése 1702-ből a címlapon, ám nem világos, hogyan került ide a kötet. Végül a rendfeloszlás után lett új tulajdonosa a Magyar Királyi Egyetem könyvtára a Barátok terén.

A szülők (Nádasdy Pál és Révay Júlia) könyves műveltségéről nem sokat tudunk, és nehéz azt is megmondani, hogy Ferenc milyen nagyságú bibliotékát örökölhettőlük. Viskolcz részletesen kiért az ifjú (hiszen még nincs húszéves) Ferenc itáliai

élményeire, különösen Alexander Donatus rézmetszetekkel díszített római útikönyvére (555. o.). A fiatalember bebarangolta az Örök Várost a példány segítségével, amely egyben spirituális bolyongás is lehetett, hiszen előkészítette későbbi katolizálását (hasonlatosan Krisztina svéd királynőhöz).

A következő nagyobb egység a Nádasdy-bibliotéka jellemzőinek bemutatása. A szerző a gyűjtemény gyarapítását: a bécsi, az antwerpeni, a majna-frankfurti és párizsi könyvbeszerzéseket veszi sorra. Különösen érdekes Nádasdynak Athanasius Kircher jezsuitával való személyes kapcsolata. Ez a könyvek számára is megmutatkozik, hiszen a 17. században a legteljesebb Kircher-gyűjteménnyel Ferenc rendelkezhetett a Kárpát-medencében. Megjegyzem, hogy valóban egy-egy Kircher-kötetért komolyabb summát kellett letennie magyar arisztokratáinknak és főpapjainknak, de a nagyszombati jezsuita kollégium (később az egyetem) minden bizonnyal, hasonlóképpen a többi rendházhoz, ajándékba kaphatta a római rendtárs munkáit. Tanulságos továbbá, hogy Nádasdy számára milyen korabeli bibliotékák szolgálhattak mintául Pottendorfban. A források alapján Altdorf, Melk és Passau jöhet szóba, vagy Joachim Enzmillner osztrák gróf gyönyörű gyűjteménye, melyet Matthaeus Merian frankfurti könyvkiadó is megörökített egy rézmetszeten népszerű Topographia-sorozatában (567. o.).

Felvetődik a kérdés, hogy mekkora könyvtárat kellett itt elhelyezni. Nehéz ezt pontos források (például teljes könyvtárkatalógus) hiányában megbecsülni. Azzal egyetérthetünk, hogy a könyvtár nagysága a szerző által azonosított 1215 kötet három-négyszerese lehetett. Szakbeosztása – s ezt a szerző is megemlíti – a nagyszombati jezsuita kollégium, majd egyetem könyvtárának beosztására hasonlít, és karakteresen különbözik olyan jelentős – és más könyvtáraknak mintául is szolgáló – gyűjteménytől, mint például a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek. Végezetül Viskolcz a könyvtár használatával kapcsolatban oszt meg néhány gondolatot.

Nyilvánvalóan a napi vallásgyakorlathoz szükséges könyveket elkülönítve tarthatta a házaspár. Feltehetően Nádasdy főemberei is bejáratosak voltak a gyűjteménybe, például Caspar Jongelinus történetíró bizonyára használt egyes köteteket, mikor néhány hónapig ott élt.

A könyv legnagyobb része kétségtelenül az állomány átfogó elemzését bemutató fejezet. Először a külső jegyeket veszi sorra a szerző. Aki valaha járt az ELTE Egyetemi Könyvtár régi raktáraiban, annak rögvést szúrta a jellegzetes pergamenkötést és a gerincen feltűnő számot viselő kötetek a polcokat böngészve. Ezeknek a könyveknek a többsége egykor a Nádasdy-bibliotéka, később pedig a lorettói szervita könyvtár állományába tartozott. Sajnos az országbíró nem mindegyik kötetében hagyott tulajdoni jegyet (possessor-bejegyzést, ex librist), és mindössze alig egy tucat példányt ismerünk, amelynél az évszámot is feltüntette. Esetleg ez lehetett a magyarázata, hogy a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (2014, a 135–136. oldalakon) már bemutatott Malvasia-köteten nem találtuk meg Nádasdy jellegzetes tulajdoni bejegyzését, vagy ex libriszt, pedig a kötetrel foglalkozó külföldi kutatóknak is feltűnt, hogy egy ilyen ritka, értékes és különleges példány hogyan kerülhetett a szerviták tulajdonába.

A szerző kitér a szerviták jelzeteleési szokására, s példákat hoz a betűkből és számokból álló kombinációkra. Viskolcz kiemeli: „Az N jelentése magyarázatra szorul, logikusnak tűnik, hogy a Nádasdy-könyvtárból megszerzett kötetekre kerültek ezek a jelzetek. Ennek ellentmond azonban, hogy olyan könyvekbe is beraasztották ezt a formulát, amelyek biztosan nem tartoztak Nádasdy könyvtárába.” Magyarázata szerint: „1678-ban a császár engedélyezte, hogy a Nádasdy-bibliotéka másnak nem kellő állományát végleg megkapják a szerviták. Ekkor ők rendezték a meglévő és újonnan érkezett könyveiket, egy szisztémát állítottak fel, possessorbejegyzéssel és jelzettel ellátva a köteteket. Ugyanakkor még sem található meg minden Nádasdy-könyvben ez a jelzet, hogy miért nem, erre nem találtam plauzibilis

magyarázatot.” Hogy miért nem található minden Nádasdy-példányban ez a jelzet, arra én sem tudok kielégítő magyarázatot találni, talán csak az emberi hanyagságot, illetve a könyvtáros lét nehéz pillanatait hozhatnám fel. Viszont a könyvben példaként szereplő „C. N. 135.” (és a többi) jelzet feloldása inkább az, hogy a „C” = kommentárok szak 135. tétele, a nagyszombati (és a legtöbb jezsuita) rendház gyakorlata alapján, így az N. a numero és nem Nádasdy rövidítése lenne.

Viskolcz tudományágak szerint osztja meg a tartalmi jegyek bőséges elemzését. A teológiát, a szentírás-magyarázatokat, a különböző Biblia-kiadásokat egyházatyák művei, majd jogi munkák, szótárak és lexikonok követik, s jellegzetes részét adják a gyűjteménynek a filozófiai, az orvosi, a természettudományos, a történeti és a földrajzi kötetek. Természetesen egy ilyen komoly bibliotékából nem hiányozhattak a térképek, atlaszok, alkalmi nyomtatványok. A szakirodalomból ismert főbb tulajdonságokat: a naprakészséget, nagy sorozatok és kézikönyvek jelenlétét a szerző is kiemeli, ahol szükséges, táblázatokkal szemlélteti. A néhány jellegzetes hiány (például a magyar nyelvű Biblia valamelyik kiadása) azt jelzi, hogy nem minden könyvről maradt fenn említés az ismert forrásokban, illetve maradt rá az utókorra. Sok újdonságot hoznak azok a fejezetek, amelyekben Nádasdy jezsuitákkal, ferencesekkel való kapcsolatát elemzi a szerző. Külön érdemes kiemelni a bibliotékában őrzött görög nyelvű szövegek jelenlétét, hiszen majdnem kéttucat közülük, mint például a 16–17. századi Stobaios-kiadások (721., 746., 919. o.), ma is kézbe vehetők.

A csillagászat szakjából nem hiányozhatott Tycho Brahe összkiadása (946. o.) és az égi világ újdonságairól (benne az 1577-es üstökös és az 1588-as tychoi világgép részletes kifejtésével) szóló kötet (947. o.) sem. Viskolcz joggal hangsúlyozza Galilei Sidereus Nuncius 1610-ben publikált korszakos művének (985. o.) jelenlétét a bibliotékában egy kolligátum-kötetben, hiszen nincs arra sehol

sem nyom, hogy Galilei e munkája meglett volna valamelyik más arisztokraták gyűjteményében. A magyar könyvtárakban is mindössze négy példány áll a kutatók rendelkezésére (egy Pécsen, három a Ferenciek terén, közülük az egyik Nádasdyé). Érdekes a Galilei-műhez kapcsolódó lábjegyzet későbbi története: az *Obeliscus* folyóirat – melynek egyik szerkesztője a szerző – 2013 karácsonyán talán elsőként számolt be a magyar tudományos életben Horst Bredekamp német művészettörténész fiasokjáról és a „csillagok hamis hírnökéről”. Azóta Viskolcz több cikket és előadást is szentelt a hamisított Galilei-példány bonyolult történetének.

A következő, viszonylag rövid fejezetek közül kettőt emelnék ki. Az egyik Nádasdy és a magyar őshaza kutatásával foglalkozik. Sebastian Glavinič, a császári udvar orosz tolmácsa egy 1669-es levelében állítólaga a következőről számolt be: „Nádasdy gróf úr is megbízott, hogy derítsem föl, honnan származnak a magyarok”. Nem tudni, hogy a szlovén származású orosz tolmács valóban elvégezte-e a feladatát, s nincs annak sem nyoma, hogy milyen kapcsolatban állt az országbíróval. De Nádasdy érdeklődését felkelthette egy jezsuita misszionárius könyve is az őshazáról. Johann Adam Schall von Bell miszionárius 1665-ben megjelent beszámolójában (493. o.) azt a történetet mesélte el, miszerint a Volga vidékén magyarokra bukkant egy fogságba esett magyar származású jezsuita. A másik érdekes fejezet Nádasdy érem- és pénzgyűjteményéről szól. A könyvtár részeként tekintett kollekció elsősorban uralkodók, fejedelmek és hercegek által vert aranypénzeket tartalmazott. A szerző fel is hívja a figyelmet, hogy a több mint félszáz arany-, közel 250 ezüst-, illetve majdnem félezer rézpénzt tartalmazó gyűjtemény darabjait Bécsben kellene keresnünk. Így nem véletlen, hogy Nádasdy könyvtárában őrizte az ezüst értékbecslésével foglalkozó – egyébként igen ritka – könyvecskéjét (787. o.) Johann Heintelmann augsburgi iskolamestertől.

A monumentális munkából óhatatlanul kimaradhatott egy-egy kóbor példány a

könyvtárak mélyéről. A magam részéről mindössze egyet találtam, ami jól mutatja a kötet pontosságát. A Budai Krónika 18. századi másolatát őrző Bíró István – Padányi Bíró Márton veszprémi püspök művelt rokona – bibliotékája szétszóródott, ám egy kötete előkerült a debreceni egyetem könyvtárából. A példány leírása: Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, 780.863 Andreas Althammer, Commentaria Germaniae in P. C. Taciti ... libellum de situ, moribus et populis Germanorum, Norimbergae, apud Joh. Petreium, 1536. Tulajdonosi bejegyzések: 1. „Ex libris C(omitis) Fr(ancisci) de Nadasd”, 2. „Ex libris Martini Biro de Padan ep(isco)pi Vespr(emiensis) 1751.”, 3. „Ex libris Stephani Biro de Padány 1758.” 4. „A Tatai kegyesr(endi) társházé”. A címlap verőjén pecsét: „Népkönyvtári Központ”. A példány első ismert tulajdonosa Nádasdy Ferenc volt, majd Bíró Márton veszprémi püspök (1751), aztán unokaöccse, Bíró István (1758) könyvgyűjteményét gazdagította. Utóbbtól kerülhetett a tatai piarista rendház bibliotékájába (1765 után). Végül a tatai piaristák 1950-es kényszerű feloszlata után – talán – a Népkönyvtári Elosztó Központnak köszönhetően a Debreceni Egyetem könyvtára kaphatta meg a kötetet, mivel az OSZK duplummal rendelkezett ebből a kiadásból. Nádasdy Ferenc 17. századi Tacitus-kiadásai, mint például Lipsius (220., 259. o.), Bernegger (918. o.) mellett ez az 1536-os Althammer-edició fontos adalék a hazai recepció-történethez, amelyet Viskolcz is kihangsúlyoz kötetében.

A szerző alaposágát dicséri ugyanakkor a következő példányok történetének rekonstrukciója. Claudius Aelianus görög író két művel is szerepelt Nádasdy bibliotékájában. Az első – nevezetesebb – munkája (287. o.), az állatok tulajdonságairól szóló (Konrad Gesner interpretálásában) egy példányban megtalálható az ELTE Egyetemi Könyvtárában (Köln, 1616). Volt egy másik műve is, amelyet – nagyon helyesen – Viskolcz különböző római történelmi összefoglaló görög nyelvű, negyedréte nyomtatványként azonosít: „ez

a könyv bekerült a császári könyvtárba, majd mivel feltehetőleg duplum volt, ezért eladhatták vagy elcserélhették”. A példány (546. o.) ma is kézbe vehető Firenzében, a Biblioteca Medicea Laurenziana gyűjteményében, ahogyan a szerző hivatkozik is erre a jegyzetében.

Végezetül néhány apróságot talán érdemes lenne megemlíteni. Több esetben gondatlan volt a kép tördelése, üres helyek maradtak az illusztráció előtt, ami nem csak esztétikailag bántó, hanem egyes fejezeteknél (Nádasdy Ferenc katolizálása) értelemzavaró is. A képek – az én ízlésemnek – kicsik, nem lett volna rossz egy-egy oldalra kinagyítani, hogy jobban láthassunk fontos részleteket. Legfeljebb 776 helyett 800 oldal lett volna a könyv terjedelme. Nem egységes a városnevek használata (például Bécs, Róma, de Breslau, Amsterdam). A lábjegyzetek magas száma miatt igen csúnya a négy számjegyű

kitevő, érdemes lett volna a nagyobb fejezetek után újraindítani a számozást.

Örömmel láttam, hogy a szegedi iskola hagyományaihoz méltón az interneten ugyancsak elérhető és kereshető ez a könyv, ami már jó szolgálatot tett (hiszen én is idéztem többször egy-egy tanulmányomban) és hasznára válik majd művelődés-, irodalom- és művészettörténészek egyaránt.

Viskolcz Noémi (2013): *A mecénatúra szinterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára*. SZTE – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Szeged–Budapest. 776 o. ISBN 978-963-482-755-9

Farkas Gábor Farkas

osztályvezető
OSZK Régi Nyomatványok tára